POSTMEMORY IN JONATHAN SAFRAN FOER'S *EVERYTHING IS ILLUMINATED*

Sorin-Daniel FAUR, West Universitz of Timişoara

Abstract: Postmemory represents the strong connection between Holocaust survivors and the members of the second and the third generation post-trauma. The children or grandchildren of Shoah survivors have a special connection with the past of their parents or grandparents because they grew-up in families in which this traumatic event was considered a tabu subject. Jonathan Safran Foer is a representative writer for what we may call the third generation literature because Everything is Illuminated, his first novel, explores his travel in Ukraine in order to find out details about his grandfather, a Holocaust survivor.

Keywords: postmemory, Shoah, trauma, prosthetic memory, empathy.

Postmemoria - scurt excurs teoretic

Postmemoria este un fenomen încă insuficient exploatat în domeniul de cercetare denumit *memory studies*, fiind discutat pentru prima dată de către cercetătoarea americancă de origine română, Marianne Hirsch. Aceasta, în studiile referitoare la modul în care se raportează generaţiile post-traumă la evenimentele prin care au trecut predecesorii lor, cât şi la cunoştinţele pe care aceştia le au despre respectivele evenimente, observă un interes sporit în rândul celei de-a doua generaţii post-traumă pentru redescoperirea trecutului dureros la care au luat parte părinţii sau bunicii lor. Hirsch, născută la Timişoara în 1949, la rândul ei fiica unor supravieţuitori ai Holocaustului, teoretizează postmemoria, din mijlocul fenomenului şi consideră că aceasta reprezintă

„relaţia dintre copii supravieţuitorilor unei traume culturale sau colective şi experienţele părinţilor lor, experienţe pe care ei şi le amintesc doar sub forma poveştilor şi a imaginilor cu care au crescut, dar care au fost atât de puternice încât s-au constituit ca amintiri independente în mintea lor."[1]

Cercetătoarea defineşte conceptul de *postmemorie* prin referire la romanul grafic *Maus*, publicat între 1986 şi 1991 de către scriitorul american de origine evreiască Art Spiegelman. Romanul în cauză este construit chiar pe relaţia problematică dintre tatăl încă bântuit de traumele suferite în lagărele de concentrare şi copilul mânat de curiozitate care încearcă să înţeleagă comportamentul contradictoriul, al părintelui său şi să umple lacunele trecutului personal. Demersul lui Spiegelman, la fel ca oricare alt demers postmemorial, este unul autobiografic deoarece el însuşi aparţine celei de-a doua generaţii post-traumă, părinţii săi fiind supravieţuitori ai lagărelor de concentrare de la Buchenwald şi Auschwitz. Spiegelman afirma într-un interviu că „*Maus* nu este despre ceva ce s-a întâmplat în trecut, ci este, mai degrabă, despre ceea ce fiul înţelege din povestea tatălui. […] Este o istorie autobiografică a relaţiei cu tatăl meu, supravieţuitor al lagărelor naziste..."[2] Astfel, obiectivul principal al romanelor postmemoriei nu este tematizarea Holocaustului ca eveniment istoric extrem, ci evidenţierea modului în care cei care s-au născut după acest eveniment încearcă să refacă un context istoric familial pus până atunci sub semnul tăcerii. Romanul *Maus* aparţine *postmemoriei literare* deoarece implică sondarea trecutului celorlalţi, inaccesibil pentru ei, în

[1] Marianne Hirsch, *Surviving Images: Holocaust Photographs and the Work of Postmemory* în „Yale Journal of Criticism", vol. 14, nr. 1, 2001, p. 9, [t.m.].

[2] Art Spiegelman apud James E. Young, *The Holocaust as Vicarious Past: Art Spiegelman's "Maus" and the Afterimages of History*, în "Critical Inquiry", Vol. 24, No. 3. (Spring, 1998), p. 670, [t. m.].

BDD-A21968 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:48 UTC)

încercarea de a face lumină în trecutul personal, acest aspect fiind caracteristic tuturor scriitorilor din perioada post-Holocaust ai căror predecesori au avut de suferit de pe urma atrocităţilor naziste. În această categorie se încadrează autori de origine evreiască precum Jonathan Safran Foer, Daniel Mendelsohn, Nicole Krauss, Nava Semel sau Edmund de Waal.

Marianne Hirsch atrage atenţia asupra faptului că memoria supravieţuitorilor este radical diferită faţă de cea a succesorilor lor deoarece experienţa celor din urmă este mediată prin intermediul unor resurse documentare cu ajutorul cărora ei fac cunoştinţă cu trecutul. Astfel, membrii generaţiilor post-Holocaust nu au avut contact direct cu trauma, deci proiecţia lor memorială referitoare la aceste evenimente nu poate fi aceeaşi cu cea a unei persoane care a suferit ororile din lagărele de concentrare. Hirsch completează afirmând că „postmemoria este o formă puternică de memorie deoarece […] ea este bazată mai mult pe tăcere decât pe cuvinte, pe absenţă mai mult decât pe prezenţă."[3] În acest sens, legătura dintre memorie şi imaginaţie, evidenţiată de numeroşi specialişti[4] este aplicabilă şi în cazul postmemoriei, doar că fenomenologia postmemoriei este diferită faţă de cea a memoriei în câteva privinţe. Astfel, dacă un supravieţuitor al Shoah-ului poate să îşi recreeze în minte scenele la care a luat parte în timpul prizonieratului tocmai datorită faptului că s-a aflat în mijlocul evenimentelor, un reprezentant al celei de-a doua sau a treia generaţii post-traumă, în lipsa unor răspunsuri concrete, este obligat să întreprindă un demers pur imaginativ de refacere memorială. Experienţa directă este înlocuită de mărturii, fotografii, arhive, imagini din muzee sau ecourile din mass-media, toate acestea făcând din reprezentanţii generaţiilor post-traumă nişte „martori virtuali."

Astfel, atunci când discutăm despre postmemorie este relevantă teoria lui Dominick LaCapra despre *empatie* văzută ca un răspuns la experienţele traumatizante ale altora. Empatia presupune un schimb virtual de locuri între tine şi celălalt şi poate fi generată de privirea unei fotografii, de lectura unei mărturii sau de parcurgerea unui film tematic. Pentru generaţiile post-traumă, acesta este singura posibilitate de a lua contactul cu un trecut aproape inaccesibil, acesta fiind modul în care va putea fi păstrată şi transmisă inter-generaţional memoria unor evenimente care nu mai pot fi autentificate de către martori. Referindu-se la memoria culturală pe care cineva şi-o poate forma frecventând muzee, citind publicaţii sau urmărind filme sau emisiuni istorice, cercetătoarea Allison Landsberg introducea conceptul de *memorie dobândită*[5], acesta fiind şi titlul omonim al cărţii publicate în 2004. Cercetătoarea pornea de la producţii literare sau mass-media cu caracter istoric capabile să genereze o formă de memorie culturală foarte asemănătoare postmemoriei. În capitolul „America, the Holocaust, and the Mass Culture of Memory", Landsberg pleacă de la ideea că, peste Ocean, memoria Holocaustului se datorează, în mare parte, unor reprezentări artistice precum: romanul grafic *Maus* al lui Spiegelman, filmul *Lista lui Schindler* al lui Spielberg, filmul *Pianistul* al lui Polanski, dar şi unei instituţii precum Muzeul Memorial al Holocaustului. Referindu-se la acest studiu, Landsberg afirma:

„*Memoria dobândită* teoretizează producerea şi diseminarea *amintirilor care nu au o legătură directă cu trecutul trăit al unei persoane*, dar sunt esenţiale pentru producerea şi articularea subiectivităţii. Eu le numesc amintiri dobândite din patru motive. În primul rând, ele nu sunt naturale, nu sunt produsul experienţei trăite […], ci derivă din implicarea într-o

[3] *Ibidem*.

[4] Vezi Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea*, traducere de Ilie Gyurcsik şi Margareta Gyurcsik, Timişoara, Amarcord, 2001, p. 72-73. În aceste pagini, Ricoeur îşi porneşte argumentaţia citându-l Jean-Paul Sartre care afirma: „Actul de imaginaţie […] este un act magic. E o incantaţie menită să facă să apară obiectul la care ne gândim, lucrul pe care îl dorim, în aşa fel încât să putem intra în posesia lui."

[5] În original, *prosthetic memory.*

BDD-A21968 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:48 UTC)

reprezentare mediată (vizualizarea unui film, vizitarea unui muzeu, parcurgerea unei miniserii TV)."[6]

Romanul *Totul este iluminat* al lui Foer ilustrează în totalitate ideea că postmemoria implică un demers imaginativ. Tânărul Jonathan pleacă spre Trachimbrod, shtetl-ul în care a copilărit bunicul său, pentru a o găsi pe Augustine, femeia care l-a ajutat pe acesta să supravieţuiască atacului nazist asupra micuţei comunităţi evreieşti. După o expediţie eşuată în urma căreia constată că memoria este imposibil de recuperat pentru cineva care nu a luat parte la respectivele evenimente, tânărul recurge la imaginaţie şi recrează în stil realist-magic márquezian istoria Trachimbrodului de la momentul mitic al fondării până la finalul apocaliptic al invadării shtetl-ului de către naziști. Explicaţia care se impune aici este aceea că de cele mai multe ori, după cum se poate observa atât în *Maus*, cât şi în *Totul este iluminat,* urmaşii celor care au suferit traume în lagărele de concentrare sunt bântuiţi de o profundă curiozitate legată de viaţa predecesorilor lor. S-a observat că în familiile care au fost marcate de mari traume se menţine tăcerea cu privire la ororile prin care unii membri ai familiei au trecut, aceasta fiind de fapt o măsură de protecţie pe care părinţii (bunicii) o iau în speranţa că urmaşii lor vor avea o viaţa liniştită, ferită până şi de amintirea sau imaginea Răului. Dar, după cum observa Dan Bar-On, un lucru tăinuit, dar apăsător prin natura sa va genera energii mult mai mari decât o poveste mărturisită, generaţia postmemoriei Holocaustului fiind relevantă în acest sens.

Nostos-ul lui Jonathan Safran Foer

Jonathan Safran Foer s-a născut la Washington în anul 1977 într-o familie evreiască. După cum chiar el mărturiseşte în interviuri, copilăria i-a fost marcată de figura misterioasă a bunicului său matern, pe care nu l-a cunoscut niciodată. Preocupat încă de la vârste fragede de literatură şi, de ştiinţele umaniste, Foer se înscrie la facultatea de filozofie din cadrul Universităţii Princeton, pe care o absolveşte în anul 1999. În 1995, încă din primul an de studenţie, Foer se implică în viaţa literară a facultăţii şi se înscrie la un curs de creative writing ţinut de către scriitoarea Joyce Carol Oates, aceasta fiind recunoscută mai târziu drept una dintre cele mai importante influenţe asupra creaţiei tânărului scriitor american. Celebra scriitoare avea să fie, patru ani mai târziu, coordonatoarea lucrării de diplomă a lui Jonathan, lucrare în care tânărul analiza detaliat viaţa bunicului său, Louis Safran, supravieţuitor al Holocaustului. După absolvirea facultăţii de filozofie, tânărul pleacă în Ucraina pentru a-şi intensifica cercetările legate de viaţa bunicului său şi de modul în care acesta a reuşit să supravieţuiască masacrării shtetl-ului în care acesta locuia. Lucrarea sa de diplomă va constitui scheletul romanului *Totul este iluminat*, Întrebat fiind despre geneza romanului, Jonathan afirmă:

„Nu am intenţionat să scriu *Totul este iluminat.* Am intenţinat să scriu o cronică, în termeni strict non-ficţionali a unei călătorii pe care am făcut-o în Ucraina la vârsta de douăzeci de ani. Înarmat cu o fotografie a unei femei, despre care mi se spusese că îmi salvase bunicul de naziști, m-am îmbarcat într-o călătorie spre Trachimbrod, *shtetl*-ul din care era originară familia mea. Comedia ororilor a durat cinci zile. Nu am găsit nimic, absolut nimic şi în acel nimic-un peisaj covârşitor al *absenţei* nu era nimic de găsit. Din cauză că nu-i spusesm nimic bunicii mele în legătură cu călătoria în Ucraina pentru că nu m-ar fi lăsat să plec, nu am

[6] Alison Landsberg, *Prosthetic memory. The Transformation of American Remembrance in the Age of Mass Culture*, New York, Columbia University Press, 2004, p. 20, [t. m.], italicele îmi aparţin.

BDD-A21968 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:48 UTC)

ştiut ce să întreb, pe cine să întreb, ce nume de oameni, locuri sau lucruri. [...] M-am întors la Praga, unde mi-am propus să scriu despre ceea ce s-a întâmplat în această călătorie."[7]

Romanul, cu un evident substrat autobiografic, îl are în centru pe tânărul Jonathan Safran Foer care, la nici douăzeci de ani, părăseşte elita Princeton-ului pentru a ajunge în zonele sărăcăcioase ale Europei de Est, mai exact în Ucraina. „Înarmat" cu o fotografie care avea o proveniență discutabilă, el spera să o găsească pe Augustine, o femeie care putea reprezenta legătura cu bunicul pe care nu l-a cunoscut niciodată. Pentru această expediţie, tânătul Jonathan angajează o agenţie cu un nume predestinat, „Călătorii la origini", pentru a ajunge cât mai rapide în shtetl-ul Trachimbrod în care se născuse şi trăise bunicul său până la venirea naziştilor, în 1942. Din partea agenţiei, acesta primeşte un şofer, Alexander Perchov şi un translator, nepotul şoferului, Alex Perchov. Asemănarea dintre Alex şi Jonathan şi misiunea lor comună de a dezgropa un trecut familial incert, asemănare care părea destul de greu de intuit în debutul romanului, se concretizează pe măsură ce înaintăm în lectură. Alex se află, la rândul lui, în căutarea unor răspunsuri referitoare la familia sa şi la trecutul acesteia.

După ce depăşesc mai multe piedici, cei trei reuşesc să ajungă în Trachimbrod sau în ceea ce mai rămăses din el: un teren gol, în mijlocul căruia se afla o plachetă comemorativă, practic un loc deposedat de orice semnificaţie memorială. Singura supravieţuitoare a masacrului nazist, Lista, şi-a dedicat întreaga viaţă refacerii memoriei Holocaustului prin intermediul colectării şi inventarierii oricărui obiect care avea puterea de a activa memoria, de la fotografii, cărţi, jurnale, până la obiectele personale ale celor ucişi. Casa Listei devine o imensă *arhivă* a Holocaustului, în care piesele se aflau amestecate ca într-un puzzle, Foer avansând ideea că rolul membrilor generaţiilor post-traumă este de a reface această memorie:

„[E]rau multe cutii, care debordau de obiecte. Acestea aveau înscrisuri pe laturi. O pânză albă se revărsa din cutia marcată NUNŢI ŞI ALTE SĂRBĂTORI. Cutia marcată PERSONALE: JURNALE/ JURNALE INTIME/ CAIETE DE SCHIŢE/ LENJERIE INTIMĂ era aşa de supraaglomerată, că apărea pregătită să se rupă. Mai erau o cutie, marcată ARGINT/ PARFUM/ MORIŞTI, şi una marcată IGIENĂ/ BOBINE/ LUMÂNĂRI, şi una marcată FIGURINE/ OCHELARI. Dacă aş fi fost o persoană deşteaptă, aş fi înregistrat toate denumirile pe o hârtie, aşa cum făcea eroul în jurnalul său, dar n-am fost o persoană deşteaptă şi am uitat de-atunci multe dintre ele. Unele dintre denumiri n-am putut să mi le explic, cum ar fi, de pildă, cutia marcată ÎNTUNERIC, sau aceea cu MOARTEA PRIMULUI NĂSCUT scrisă cu creion pe capac. Am observat că era o cutie deasupra unuia dintre aceşti zgârie-nori de cutii, marcată ţărână."[8]

Lista este o reprezentantă a memoriei exemplare, rolul ei fiind acela de a transmite mai departe memoria Holocaustului pentru ca aceasta să nu fie pierdută şi pentru ca ororile prin care au trecut evreii în anii '30-'40 să nu se mai repete vreodată. Gestul femeii în momentul în care îi dă lui Jonathan o cutie în care se află amintiri din perioada în care Trachimbrodul era o comunitate prosperă este unul simbolic care trimite la faptul că transmiterea memoriei de la supravieţuitori la nepoţi, membrii celei de-a treia generaţii, este un deziderat irealizabil deoarece memoria aparţine exclusiv victimelor, supravieţuitorilor, dar şi torţionarilor. Acesta este motivul pentru care Jonathan nu apucă să deschidă cutia de la Lista, aceasta fiindu-i furată în tren, pe drumul de întoarcere şi, astfel, memoria este pierdută pentru totdeauna şi nu mai poate fi recuperată în adevărata ei integritate.

Romanul conţine şi pagini întregi de mărturii în care este descrisă cu lux de detalii intervenţia nazistă în Trachimbrod. Lista, singura supravieţuitoare îşi narativizează memoria traumatică şi îi povesteşte lui Jonathan episoadele cumplite prin care a trecut ea în timpul

[7] *A Conversation with Jonathan Safran Foer about Everything is Illuminated*, disponibil online la: http://www.hhsdrama.com/documents/BioJonathanSafranFoer.pdf

[8] Jonathan Safran Foer, *Totul este iluminat,* traducere de Fraga Cusin, Bucureşti, Humanitas, 2008, p. 194-195.

BDD-A21968 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:48 UTC)

masacrului, scoţând la iveală traumele fizice, dar mai ales psihice, la care au fost supuşi evreii de către naziştI:

„Ne-au aşezat pe rânduri, a zis ea. Aveau liste. Erau foarte logici. […] Au ars sinagoga. Acesta a fost primul lucru pe care l-au făcut. Acesta a fost primul lucru. Apoi au pus toţi bărbaţii pe rânduri. […] Era în mijlocul oraşului. Acolo, a zis ea, arătând cu degetul în întuneric. Au desfăşurat o Tora în faţa lor. Un lucru îngrozitor. […] Generalul a mers de-a lungul rândului şi a spus fiecărui bărbat să scuipe pe Tora, altfel îi vor ucide familia."[9]

Alex, la fel ca Jonathan, întreprinde o căutare personală a propriei familii. El se întreabă în permanenţă de ce îşi găseşte adesea bunicul plângând atunci când este singur şi de ce nu îi vorbeşte niciodată despre tinereţea sa. În acest sens, cercetătoarea Anna Hunter vine cu ideea că Jonathan şi Alex reprezintă „două faţete ale aceluiaşi personaj, simbiotic legate de o absenţă a memoriei care caracterizează amnezia culturală"[10]. Astfel, atunci când povestea ajunge la punctul în care se descoperă rămăşiţele Trachimbrodului, destinele celor două personaje încep să se despartă. Jonathan se afundă într-o beznă şi mai mare decât cea resimţită până atunci deoarece nu o găseşte pe Augustine, singura femeie care îi putea stabili o conexiune cu bunicul său, iar din *shtetl*-ul din care era originară familia lui mai există doar o piatră memorială, totul fiind pierdut. De cealaltă parte, Alex Perchov află că bunicul său era originar din Kolki, un shetl vecin cu Trachimbrodul şi că pentru a-şi salva familia de moarte şi-a turnat cel mai bun prieten, pe evreul Hershel. *Totul este iluminat,* romanul de debut al lui Jonathan Safran Foer este, poate, una dintre cele mai importante piese din ceea ce numim *literatura postmemoriei*. Proiectată ca un demers de recuperare memorială, cartea tânărului american ilustrează modul în care membrii celei de-a treia generaţii post-traumă încearcă să refacă un trecut familial traumatic pus sub semnul tăcerii de către predecesori.

Bibliografie selectivă

Hirsch, Marianne, *The Generation of Postmemory*, în „Poetics Today ", vol. 29, nr. 1, 2008, pp. 103-128;

Hirsch, Marianne, *Surviving Images: Holocaust Photographs and the Work of Postmemory* în „Yale Journal of Criticism", vol. 14, nr. 1, 2001, pp.. 5-37;

Hunter, Anna, *The Amnesiac Consciousness of the Contemporary Holocaust Novel: Lily Brett's Too Many Men and Jonathan Safran Foer's Everything Is Illuminated*, în Apostolos Lampropoulos şi Vassiliki Markidou (ed.), *Configurations of Cultural Amnesia*. *Synthesis* 2 (Fall 2010), pp. 38-47;

Landsberg, Alison, *Prosthetic memory. The Transformation of American Remembrance in the Age of Mass Culture*, New York, Columbia University Press, 2004

Ricoeur, Paul, *Memoria, istoria, uitarea*, traducerea de Ilie Gyurcsik şi Margareta Gyurcsik, Amarcord, Timişoara, 2001;

Safran Foer, Jonathan, *Totul este iluminat,* traducere din limba engleză şi note de Fraga Cusin, Humanitas, Bucureşti, 2008;

Young, James E., *The Holocaust as Vicarious Past: Art Spiegelman's "Maus" and the Afterimages of History*, în "Critical Inquiry", Vol. 24, No. 3. (Spring, 1998), p. 666-699;

http://www.hhsdrama.com/documents/BioJonathanSafranFoer.pdf

[9] *Ibidem*, p. 244.

[10] Anna Hunter, *The Amnesiac Consciousness of the Contemporary Holocaust Novel: Lily Brett's* Too Many Men *and Jonathan Safran Foer's* Everything Is Illuminated, în Apostolos Lampropoulos şi Vassiliki Markidou (ed.) , *Configurations of Cultural Amnesia*. *Synthesis* 2 (Fall 2010), p. 44, [t.m.].

BDD-A21968 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:48 UTC)

Mulțumiri:

Această lucrare a fost cofinanţată din Fondul Social European prin Programul Operaţional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, Cod Contract: POSDRU/159/1.5/S/140863, Cercetători competitivi pe plan european în domeniul științelor umaniste și socio-economice. Rețea de cercetare multiregională (CCPE).

BDD-A21968 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:48 UTC)